

ANALIZA FUNKCIONISANJA INSTITUCIJA U
**BORBI PROTIV ORGANIZOVANOG
VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALA**
U SRBIJI

RADAR
ORGANIZOVANOG KRIMINALA
NA ZAPADNOM BALKANU

BCBP

ANALIZA FUNKCIONISANJA INSTITUCIJA U BORBI PROTIV ORGANIZOVANOG VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALA U SRBIJI

Mart 2021.

Izdavač

Beogradski centar za bezbednosnu politiku (BCBP)
www.bezbednost.org

Autor

Marija Pavlović

Lektor

Tatjana Hadžić Jovović

Dizajn i prelom

Srđan Ilić

Kingdom of the Netherlands

B | T | D The Balkan Trust
for Democracy
A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND

Norwegian Embassy
Belgrade

Stavovi izneti u publikaciji su isključivo odgovornost autora i ne predstavljaju nužno stavove ambasade Kraljevine Holandije u Beogradu, ambasade Kraljevine Norveške u Beogradu ili Balkanskog fonda za demokratiju, kao ni Nemačkog Maršalovog fonda Sjedinjenih Država ili njegovih partnera.

Ova studija je namenjena boljem razumevanju borbe protiv visokotehnološkog kriminala (VTK) u Srbiji, kao i razumevanju veza između organizovanog i visokotehnološkog kriminala. U ovom istraživanju obrađeni su podaci dobijeni iz strateških dokumenata Republike Srbije, kao i zakona koji se odnose na borbu protiv VTK-a i koji, na neki način, imaju veze sa ovom oblašću. Pored toga, urađeni su intervjui sa stručnjacima iz ove oblasti. Treba napomenuti da se većina institucija nije odazvala pozivu za intervju, a među njima je i Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP), koje je glavni nosilac borbe protiv VTK-a. Glavni nalaz istraživanja je da je Srbija u periodu od 2005. godine do danas dosta radila na zakonskom uređenju ove oblasti i da najveći napredak predstavljaju formiranje specijalizovane policijske jedinice i jedinice posebnog tužilaštva za suzbijanje VTK-a. Međutim, iako se stručnjaci slažu da je ova oblast zakonski dobro uređena, u praksi se javljaju problemi o kojima će više reći biti u nastavku rada.

Visokotehnološki kriminal je oblik kriminala koji je u stalnoj ekspanziji i koji postaje jedan od opasnijih bezbednosnih izazova u svetu danas. Iako imaju dosta prednosti, brz razvoj informacionih tehnologija i njihovo sve značajnije prisustvo u svim sferama modernog društva povećavaju pojavu VTK-a. Primetan je porast krivičnih dela povezanih sa VTK-om u Srbiji. U Informatoru o radu Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Republike Srbije navodi se da su 2018. godini počinjena 622 krivična dela iz ove oblasti, dok je 2019. godini počinjeno 946.¹ Ključni razlog za porast ove vrste kriminala jeste povećanje broja internet mreža, kao i korisnika društvenih mreža, mobilnih platformi i aplikacija koje se koriste za različite vrste komunikacije. Otkrivanje i dokazivanje ovih krivičnih dela otežano je zbog toga što je ova krivična dela moguće vršiti na različitim geografskim lokacijama u realnom vremenu. Drugim rečima, prestupnik, žrtva i sredstva izvršenja krivičnog dela mogu istovremeno biti na različitim krajevima sveta. Visokotehnološki kriminal takođe može imati, kao i obični kriminal, oblik organizovanosti. Ovu tvrdnju bi najbolje mogao ilustrirati primer jedne od najvećih kriminalnih organizacija na internetu pod nazivom *Infraud*.² Ova organizacija je 2018. godine otkrivena i oborena, zahvaljujući međunarodnoj policijskoj akciji Šedou veb (*Shadow Web*). U navedenoj akciji učestvovala je i srpska policija. Tom prilikom je osumnjičeno 36 lica, među kojima je i jedan državljanin Srbije.³

Rad je podeljen na tri dela. U prvom delu analiziran je zakonodavni i institucionalni okvir u Srbiji, kao i okvir koji se odnosi na međunarodnu, regionalnu i nacionalnu saradnju, koju je država uspostavila. U drugom delu rada razmatran je odnos između VTK-a i organizovanog kriminala. Na kraju rada date su preporuke za rešavanje problema koji su se ispoljili u praksi.

Analiza zakonodavnog i institucionalnog okvira

U ovom delu rada biće analizirani najznačajniji zakoni vezani za borbu protiv VTK-a. Kako bi zakonodavno regulisala pitanje borbe protiv VTK-a, Srbija se odlučila za delimične ciljane promene pojedinih zakona. Pored delimičnih promena pojedinih zakona, Srbija je donela i novi zakon, kojim se uspostavljaju novi državni organi za postupanje u ovim krivičnim predmetima.⁴ To je Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u borbi protiv VTK-a.⁵ U njemu se tačno imenuje koje su institucije zadužene za suzbijanje VTK-a, kako je regulisan njihov rad i koje su im nadležnosti. Delimične ciljane promene izvršene su u Krivičnom zakoniku⁶ i u Zakoniku o krivičnom postupku⁷, koji jesu najvažniji, ali ne i jedini. Krivični zakonik propisuje koja su to krivična dela okarakterisana kao VTK, kao i koje su kazne predviđene za izvršenje ovih krivičnih dela. Takođe, ovde su definisani i posebni izrazi koji su vezani za VTK. Zakonik o krivičnom postupku propisuje niz posebnih dokaznih radnji, koje se mogu primeniti u krivičnim postupcima ovih krivičnih dela. Kao i u Krivičnom zakonu, i u ovom zakoniku definiše se značenje izraza važnih za oblast VTK-a.

Republika Srbija stavlja veliki akcenat na borbu protiv VTK-a, što se može videti po dokumentima koje je izradila. Jedan od veoma važnih dokumenata za ovu oblast jeste i Strategija za borbu protiv VTK-a za period 2019–2023. godine, usvojena u septembru 2018. godine zajedno sa Akcionim planom za sprovođenje Strategije za borbu protiv VTK-a za period 2019–2020. godine.⁸ Ova Strategija određuje prava i obaveze svih aktera, koji imaju zadatak da suzbiju visokotehnoški kriminal u Srbiji. Strategijom su popisane sve institucije koje imaju obavezu da učestvuju u efektivnom rešavanju visokotehnoškog kriminala u skladu sa strateškim i operativnim pristupom Evropskoj uniji. Cilj Strategije je uspostavljanje efikasnog i održivog sistema za zajedničko delovanje svih institucija u borbi protiv VTK-a.⁹

Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv VTK-a osnovano je Posebno tužilaštvo za borbu protiv VTK-a. Ono je u sklopu Višeg javnog tužilaštva u Beogradu i ima nadležnost na nivou cele teritorije Srbije. Prema Strategiji, pored Posebnog tužilaštva za postupanje u predmetima VTK-a, nadležan je i Viši sud u Beogradu za teritoriju Republike Srbije, a za odlučivanje u drugom stepenu nadležan je Apelacioni sud u Beogradu. Međutim, od 2009. godine više ne postoji ovo specijalizovano odeljenje u Višem sudu u Beogradu.¹⁰ Ukidanjem ovog specijalizovanog odeljenja, o predmetima VTK-a sude sve sudije Višeg suda u Beogradu i dobijaju ih sva veća Apelacionog suda u Beogradu, kao drugostepenog organa. Zbog ove odluke, u praksi su se pojavili problemi, kao što je taj da o ovim predmetima sude sudije koje su do tada sudile samo u slučajevima krivičnih dela opšteg kriminaliteta. Nedovoljna obučenost sudija za suđenje u ovakvim predmetima, koji ne poznaju termine vezane samo i isključivo za VTK, može dovesti do poteškoća tokom celog postupka.¹¹

Kada je reč o Ministarstvu unutrašnjih poslova, unutar Službe za borbu protiv organizovanog kriminala (SBPOK) obrazovano je specijalno Odeljenje za suzbijanje VTK-a. To odeljenje je i najvažnije u ovom lancu borbe protiv VTK-a, jer preuzima sve slučajeve koji imaju elemente VTK-a. Ono je od 2019. godine podeljeno na četiri odseka – Odsek za suzbijanje kriminaliteta u oblasti intelektualne svojine, Odsek za suzbijan-

je elektronskog kriminaliteta, Odsek za suzbijanje nedozvoljenih i štetnih sadržaja na internetu i Odsek za suzbijanje zloupotreba u oblasti elektronske trgovine, elektronskog bankarstva i platnih kartica na internetu.¹² Odeljenje postupa po zahtevima Posebnog tužilaštva za borbu protiv VTK-a, koje rukovodi predistražnim postupkom u ovim predmetima, ali i postupa po zahtevima drugih tužilaštava ukoliko za to postoji potreba.¹³ Kada je reč o organizovanom obliku VTK-a, tada Odeljenje radi po nalogu SBPOK-a i takva krivična dela spadaju pod nadležnost Tužilaštva za organizovani kriminal.

Zašto je važna ova podela unutar Odeljenja? Kompleksnost ovih krivičnih dela zahteva posebno obrazovan kadar, koji će se baviti isključivo suzbijanjem takvih krivičnih dela, ali koji će biti podeljen tako da zaposleni neće biti preopterećeni i da određeni krivični predmeti neće biti zapostavljeni. Zbog specifičnosti ovih poslova, nema dovoljno kapaciteta i ljudstva u policiji i tužilaštvu. Iako je Strategijom i akcionim planovima u poslednje dve godine povećan broj zaposlenih u ovom odeljenju, on i dalje nije dovoljan.¹⁴ Svaki odsek treba da se bavi isključivo svojim specijalizovanim delokrugom rada, ali u praksi to nije baš tako. Podaci iz Republičkog zavoda za statistiku pokazuju da su pojedina krivična dela opšteg kriminaliteta, ali koja mogu biti i predmet VTK-a, zastupljenija nego krivična dela koja su isključivo u nadležnosti organa za suzbijanje VTK-a.¹⁵

“Policija i tužilaštvo najviše se angažuju za krivično delo ugrožavanje sigurnosti putem društvenih mreža, što je neprimereno i što se ogleda u statističkom podatku kada su u pitanju dela protiv računarskih sistema. Imate situaciju da se tužilaštvo i policija angažuju na utvrđivanju određenih radnji izvršenja krivičnih dela koji po krivičnopravnoj definiciji ne bi ni trebalo da se bave. Tako troše svoje kvalitetno vreme i resurse zarad neke dnevne politike. I tu u tom smislu je najviše izraženo odsustvo operativne nezavisnosti policije. Mada se i tužilaštvo tu nešto naročito nije pokazalo sposobno da se odupre pritisku, pre svega javnosti, povodom onoga što se dešava na društvenim mrežama.”¹⁶

Ovakva politizacija policije utiče na rad i svrsishodnost Odeljenja, čiji su kapaciteti fokusirani na to da se bave pretežno krivičnim delom ugrožavanja sigurnosti preko društvenih mreža, umesto poslovima zbog kojih je obrazovano, što predstavlja traćenje resursa. Prema izveštaju EUROPOL-a pod nazivom „Procena pretnje od organizovanog kriminala na internetu za 2020. godinu”, povećava se količina otkrivenog materijala eksploatacije dece u pornografske svrhe na mreži.¹⁷ To povećanje ozbiljno utiče na kapacitete policije i tužilaštva svuda u svetu, pa tako i u Srbiji. Nisu to jedina krivična dela koja su u porastu. Pored njih, u porastu su i krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka. Zbog nedostatka ljudskih kapaciteta i operativne nezavisnosti policije i tužilaštva, može se dogoditi da teža krivična dela budu zapostavljena.

Pored ovih organa, Strategijom je predviđeno i formiranje posebnih organizacionih jedinica za borbu protiv VTK-a u sklopu Bezbednosno-informativne agencije (BIA) i Vojnobezbednosne agencije (VOA).¹⁸ Bezbednosno-informativna agencija je nadležna za suprotstavljanje svim vrstama visokotehnološkog kriminala ako su njegove posledice takve da mogu destabilizovati nacionalnu bezbednost i radi u skladu sa Zakonom o BIA.¹⁹ Vojnobezbednosna agencija, u skladu sa Zakonom o VBA i VOA, obavlja poslove bezbednosne i kontraobaveštajne zaštite Ministarstva odbrane i Vojske Srbije i u okviru toga poslove otkrivanja, sprečavanja i dokazivanja krivičnih

dela protiv bezbednosti računarskih podataka.²⁰ Ona je ujedno ovlašćena i da sprovodi bezbednosnu zaštitu IKT sistema Vojske Srbije i Ministarstva odbrane.²¹

Saradnja se kontinuirano ostvaruje svim kanalima međunarodne policijske saradnje, posredstvom INTERPOL-a i EUROPOL-a. U odeljenju za suzbijanje VTK-a uspostavljena je međunarodna tačka za kontakt koja je dostupna 24 sata, sedam dana u nedelji za borbu protiv VTK-a u okviru Saveta Evrope. Saradnja na međunarodnom nivou je ključna jer se većina provajdera i servisa, koji se koriste za izvršenje krivičnog dela ne nalazi u Srbiji. Na nacionalnom nivou neophodno je da privatni, javni i civilni sektor bolje sarađuju kako bi se dodatno poboljšala borba protiv VTK-a.

Visokotehnoški kriminal kao oblik organizovanog kriminala

Organizovani kriminal se prvenstveno odnosi na ostvarivanje profita koji je nastavak poslovanja kriminalnim sredstvima. Shodno tome, i organizovane kriminalne grupe postupaju isto kao današnje kompanije, koje premeštaju svoja preduzeća na internet, tražeći nove mogućnosti za zaradu. Organizovane kriminalne grupe teže tome da što bolje identifikuju i iskoriste mogućnosti za nove ilegalne poslove i aktivnosti. U tom kontekstu internet i stalni rast elektronske trgovine nude ogromne nove izgleda za nezakonitu novčanu dobit.²² Ove grupe ne moraju da razvijaju tehničku stručnost, već mogu zaposliti bilo koga iz hakerske zajednice ko poseduje znanje za obavljanje ovih poslova.

Organizovani VTK nije dovoljno obrađivan kao tema ni u Srbiji ni u svetu, pa zbog toga nisu jasni svi aspekti ove vrste kriminaliteta. Razlog može biti to što se učinioci VTK-a pretežno doživljavaju kao usamljenici koji imaju znanja i veštine za izvršenje ovih krivičnih dela radi sticanja profita. Danas postoje razni forumi i zajednice, gde hakeri mogu da se udružuju kako bi razmenili svoja iskustva i znanje, ali i kako bi našli saučesnike za vršenje određenih krivičnih dela. Sa napretkom tehnologije i sve većim porastom upotrebe novih tehnologija, pojavljuju se i organizovane kriminalne grupe, koje deluju u virtualnom svetu.

Identifikovane su dve vrste mreža organizovanog kriminala, koje deluju u virtualnom prostoru.²³ Prva je VTK kao novi način organizovanog kriminala. Ona se odnosi na tradicionalne mreže organizovanog kriminala, koje koriste informacione tehnologije kako bi poboljšale redovne kriminalne aktivnosti. Najbolji primer za to možemo videti u nedavnim izjavama predstavnika vlasti da je organizovana kriminalna grupa Veljka Belivuka (Velje Nevolje) koristila posebne enkriptovane telefone i aplikaciju Skaj (Sky) radi međusobnog komuniciranja. Na njima su pronađeni dokazi izvršenja više teških krivičnih dela.²⁴

Druga mreža je VTK kao novi oblik organizovanog kriminala. Možemo pronaći organizovane kriminalne grupe, koje deluju samo u onlajn okruženju, a čiji su članovi veoma dobro tehnički potkovani. Članovi ovih kriminalnih grupa poznaju se samo u onlajn okruženju preko svojih virtualnih avatara.²⁵ Sastaju se, komuniciraju i planiraju kriminalne aktivnosti samo putem interneta. One su obično labavo strukturirane, manje su i veća je verovatnoća da se članovi ne nalaze u okviru jedne države, već da su rasejani svuda po svetu. Ovakve grupe su manje hijerarhijske nego tradicionalne organizovane kriminalne grupe. Akteri u ovim grupama ne moraju biti geografski koncentrisani, formalno organizovani ili ujedinjeni zajedničkim sistemom vrednosti. Primer za ovo je organizovana kriminalna grupa *Infraud* koja je delovala isključivo u onlajn prostoru. Ova organizacija je nabavljala i prodavala ukradene podatke, uključujući u to i podatke o kompromitovanim platnim karticama, ličnim podacima građana i finansijskim podacima pravnih i fizičkih lica, kao i proizvodnjom i distribucijom malvera i sl.²⁶

Iz svega navedenog možemo zaključiti da odnos visokotehnološkog i organizovanog kriminala možemo posmatrati sa dva aspekta. Kao novi oblik organizovanja kriminalaca koji isključivo deluju u virtualnoj sferi i kao novi način korišćenja savremenih tehnologija u aktivnostima klasičnog organizovanog kriminala. Ovaj odnos je jako važan jer određuje koja organizaciona jedinica policije i koje tužilaštvo će biti angažovani u rešavanju ovih krivičnih dela. Tu se stvara problem nadležnosti i koordinacije između Tužilaštva za organizovani kriminal i Posebnog tužilaštva za borbu protiv VTK-a, pa je zbog toga važno određenje ovog odnosa.

Zaključak

Prebacivanje poslovanja u onlajn sferu i masovno korišćenje računara i mobilnih telefona povećaće mogućnost zloupotrebe novih tehnologija, što će dovesti i do povećanja ovog oblika kriminaliteta. Izuzetnu ulogu u suzbijanju VTK-a, koja je pre svega preventivnog karaktera, ima podizanje svesti svih građana o opasnostima koje vrebaju u virtualnom svetu. To podrazumeva, između ostalog, podizanje znanja o tome koji su načini zaštite, pre svega, ličnih podataka, a onda i kako poslovati u onlajn sferi. Digitalna pismenost je takođe veoma značajna za preventivno delovanje, jer se danas događa da novu tehnologiju koriste ljudi koji ni sami ne znaju kako ona funkcioniše.

U virtuelnom svetu, kao i u stvarnom svetu, većinu kriminalnih radnji pokreću pojedinci ili male grupe i to se najbolje može označiti kao „neorganizovani kriminal“. Iako je sve više dokaza da organizovane kriminalne grupe koriste nove mogućnosti koje im nudi internet, organizovani kriminal i VTK nikada neće biti sinonimi. Većina organizovanog kriminala nastaviće da deluje u stvarnom svetu, a ne u virtualnom, dok će većinu visokotehnološkog kriminala počinili pojedinci, a ne kriminalne organizacije. Ipak, stepen preklapanja između ova dva fenomena verovatno će biti znatno veći tokom narednih nekoliko godina.²⁷ Zbog toga je neophodno da postoje kontinuirana saradnja i koordinacija kako na međunarodnom nivou, tako i na nacionalnom nivou kako bi se unapredila borba protiv VTK-a.

Preporuke

Neophodno je povećati ljudske kapacitete Odeljenja za suzbijanje visokotehnološkog kriminala, kao i ljudske i prostorne kapacitete Posebnog odeljenja za borbu protiv VTK-a.

Neophodno je sprovesti kontinuirane obuke sudija i advokata, koji dolaze u dodir sa ovom materijom u postupajućim predmetima kako ne bi dolazilo do problema u postupcima, koji nastaju zbog nerazumevanja materije.

Na nacionalnom nivou neophodno je da postoji veća saradnja između privatnog, javnog i civilnog sektora kako bi se još više poboljšala borba protiv VTK-a. Ta saradnja mora da bude kontinuirana jer se bezbednosni izazovi, rizici i pretnje, kao i tehnologija, stalno menjaju u ovoj oblasti.

Neophodna je veća operativna nezavisnost Odeljenja za suzbijanje VTK-a, kao i Posebnog tužilaštva za borbu protiv VTK-a.

1. Ministarstvo unutrašnjih poslova, *Informator o radu za avgust 2020. godine*, str. 129, Dostupno na: <http://www.mup.gov.rs/wps/wcm/connect/31d27fcf-403e-4620-9380-0b9563645b40/IOR%2Bavgust%2Bcirilica2020..pdf?MOD=AJPERES&CVID=ng6-nli>, pristupljeno 17. 3. 2021. godine.
2. CNN, *International cyber crime ring smashed after more than \$530 million stolen*, 2018. godine, Dostupno na: <https://edition.cnn.com/2018/02/08/world/us-cyber-crime-ring-arrests-intl/index.html>, pristupljeno 17. 3. 2021. godine.
3. Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, *Procena pretnje od teškog i organizovanog kriminala – SOCTA*, 2019. str. 113, Dostupno na: <http://www.mup.gov.rs/wps/wcm/connect/fb61b551-a863-42b3-a208-53892082f851/SOCTA+2019+-+Procena+pretnje+od+teskog+i+organizovanog+kriminala.pdf?MOD=AJPERES&CVID=nl6aHQ2>, pristupljeno 17. 3. 2021.
4. Komlen Nikolić, L. et. al. 2010. *Suzbijanje visokotehnološkog kriminala*, Beograd, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije.
5. Republika Srbija, *Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u borbi protiv visokotehnološkog kriminala*, „Službeni glasnik RS”, br. 61/05 i 104/09, Vlada Republike Srbije.
6. Republika Srbija, *Krivični zakonik Republike Srbije*, „Službeni glasnik RS”, br. 85/05, 88/05 – ispravka, 107/05 – ispravka, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, i 94/16, Vlada Republike Srbije.
7. Republika Srbija, *Zakonik o krivičnom postupku*, „Službeni glasnik RS”, br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 i 55/14, Vlada Republike Srbije.
8. Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, *Strategija za borbu protiv visokotehnološkog kriminala za period 2019–2023. godine i Akcioni plan 2019–2020. za sprovođenje strategije za borbu protiv visokotehnološkog kriminala za period 2019–2023. godine*, Vlada Republike Srbije, Dostupno na: <http://www.mup.gov.rs/wps/portal/sr/dokumenti/Strategije>, pristupljeno 17. 3. 2021.
9. Ibid. str, 47.
10. Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, *Akcioni plan za Poglavlje 24 – Pravda, Sloboda i bezbednost*, 2020. str, 186, Vlada Republike Srbije, Dostupno na: <http://www.mup.gov.rs/wps/wcm/connect/534c031c-49b6-4e09-bd14-20a80e72778e/Akcioni+plan+za+P24+-+revidirana+verzija+23+07+2020.pdf?MOD=AJPERES&CVID=ng1hMov>, pristupljeno 17. 3. 2021.
11. Intervju sa Lidijom Komlen Nikolić, predsednicom Predsedništva Udruženja javnih tužilaca i zamenikom javnih tužilaca Srbije, 5. 3. 2021. godine, onlajn preko Zoom aplikacije.

12. Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, *Strategija za borbu protiv visokotehnološkog kriminala za period 2019–2023. godine*, Vlada Republike Srbije, str. 25,
13. Ibid. str, 25.
14. Reorganizacija Odeljenja za suzbijanje visokotehnološkog kriminala 2020. godine povećala je broj zaposlenih u ovom Odeljenju sa 16 na 22, dok je Posebno tužilaštvo za borbu protiv visokotehnološkog kriminala povećalo broj zaposlenih sa 11 na 13. Informacije se mogu naći u *Strategiji za borbu protiv visokotehnološkog kriminala za period 2019–2023. godine*, str. 24–25.
15. Statistički podaci iz Republičkog zavoda za statistiku pokazuju da su u periodu od tri godine (2019, 2018. i 2017) krivična dela ugrožavanje sigurnosti u porastu. Tokom 2019. godine za ovo krivično delo podneto je oko 3300 krivičnih prijava, dok je u 2018. taj broj iznosio oko 3400, a 2017. oko 3500. Sa druge strane, krivična dela protiv bezbednosti računara iznosila su: 7 krivičnih prijava tokom 2019. godine, 11 tokom 2018. godine i 22 tokom 2017. godine. Dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/>, pristupljeno 17. 3. 2021.
16. Intervju sa Lidijom Komlen Nikolić, predsednicom Predsedništva Udruženja javnih tužilaca i zamenikom javnih tužilaca Srbije, 5. 3. 2021. godine, onlajn preko Zoom aplikacije.
17. EUROPOL, *Internet Organised Crime Threat Assessment*, 2020, str. 8, Dostupno na: <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/internet-organised-crime-threat-assessment-iocta-2020>, pristupljeno 17. 3. 2021.
18. Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, *Strategija za borbu protiv visokotehnološkog kriminala za period 2019–2023. godine*, Vlada Republike Srbije, str. 27.
19. Republika Srbija, *Zakon o bezbednosnu-informativnoj agenciji*, „Službeni glasnik RS”, br. 42/02, 111/09, 65/14 – US, 66/14 i 36/18, Vlada Republike Srbije.
20. Republika Srbija, *Zakon o Vojnobezbednosnoj i Vojnoobaveštajnoj agenciji*, „Službeni glasnik RS”, br. 88/09, 55/12 – US i 17/13, Vlada Republike Srbije.
21. Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, *Strategija za borbu protiv visokotehnološkog kriminala za period 2019–2023. godine*, Vlada Republike Srbije, str. 26.
22. Williams, P. 2001, *Organized Crime and Cybercrime: Synergies, Trends, and Responses*, Dostupno na: <https://www.crime-research.org/library/Cybercrime.htm>, pristupljeno 17. 3. 2021.
23. Viano, C. E. et. al. 2017, Washington DC, *Cybercrime, Organized Crime, and Societal Responses*, Springer.
24. RTS, *Specijalna emisija*, <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/4284838/belivuk-istraga-prisluskivanje-organizovani-kriminal.html>, pristupljeno 17. 3. 2021.

25. Termin avatar u onlajn prostoru označava virtuelni identitet neke osobe, izražen nadimkom koji koristi i ponašanjem koje ispoljava u virtuelnom prostoru. Avatari se koriste kako bi se sačuvala privatnost na internetu, ali i da bi se održala reputacija. U hakerskoj zajednici avatari su doslovno hakerski identiteti, za koji se vezuje reputacija.
26. Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, *Procena pretnje od teškog i organizovanog kriminala –SOCTA*, 2019. str. 113, Dostupno na: <http://www.mup.gov.rs/wps/wcm/connect/fb61b551-a863-42b3-a208-53892082f851/SOCTA+2019+-+Proce+na+pretnje+od+teskog+i+organizovanog+kriminala.pdf?MOD=AJPERES&CVID=nl6aHQ2>, pristupljeno 17. 3. 2021.
27. Williams, P. 2001, *Organized Crime and Cybercrime: Synergies, Trends, and Responses*, Dostupno na: <https://www.crime-research.org/library/Cybercrime.htm>, pristupljeno 17. 3. 2021.

BCBP

bezbednost.org

RADAR

ORGANIZOVANOG KRIMINALA
NA ZAPADNOM BALKANU

radar.bezbednost.org